

tekst: ROMKE KLEEFSTRA

foto's: GERT BUTER

RECORDAANTALLEN GROTE ZILVERREIGERS IN FRYSLÂN IN DE WINTER VAN 2007/2008

In de winter van 2003/2004 begonnen enkele Utrechtse vogelaars met slaapplaattellingen van Grote zilverreigers in de omgeving van Mijdrecht. Aanleiding daartoe waren de toenemende aantallen zilverreigers in de herfst- en wintermaanden. Dat hobbyproject groeide uit tot een landelijk project, waaraan ook de FFF-Slaapplaatsentelgroep Fryslân deelnam. Onder coördinatie van de telgroep werden in de winter van 2005/2006 vrijwel alle bekende slaapplaatsen van Grote zilverreigers in Fryslân geteld. Dat resulteerde toen in schattingen van 115-120 exemplaren in Fryslân in oktober 2005 en 105-110 in november van hetzelfde jaar (Kleefstra 2006), ongekend grote aantallen. Inmiddels is de organisatie van de landelijke slaapplaattellingen in handen van SOVON Vogelonderzoek Nederland gekomen. Op verzoek van de landelijke vereniging organiseerde de FFF-Slaapplaatsentelgroep in de afgelopen winter opnieuw slaapplaattellingen van Grote zilverreigers in Fryslân. Dit artikel beschrijft de resultaten daarvan.

Opmars van de soort

Nadat West-Europese broedpopulaties van de Grote zilverreiger sterk afnamen als gevolg van jacht in de 19e en begin 20e eeuw trad in de tweede helft van de 20e eeuw herstel op. De soort breidde zijn broedgebied uit, alsook zijn verspreidingsgebied in de wintermaanden, en vestigde zich als broedvogel succesvol in o.a. Nederland (1977), Letland (1977), Italië (1992), Frankrijk (1994) en Polen (1996) (Kushlan & Hancock 2005). Dit leidde tot een snelle toename, vooral onder impulsen van groeiende broedpopulaties in Frankrijk, Italië en Nederland (Kushlan & Hafner 2000). Het totale aantal broedparen in Europa bedroeg tegen de millenniumwisseling reeds 12.900-17.500 paren (Carpagna et al. 2000, Marion 2000), terwijl

de meest actuele schatting van het aantal Grote zilverreigers buiten het broedseizoen 38.000-54.300 exemplaren bedraagt (Wetlands International, ongepubliceerd 2006), waarbij het alleen al in Frankrijk en Italië in de wintermaanden om circa 5.000 Grote zilverreigers gaat (Hafner 2000). De snelle toename van de Grote zilverreiger in Nederland is vooral een fenomeen van de laatste jaren. Nadat de soort zich in 1977 vestigde in de Oostvaardersplassen was het aantal paren jarenlang op één hand te tellen (Van der Kooij & Voslamber 1997). In 2005 ging het landelijk inmiddels om ruim 100 broedparen, wat vrijwel volledig op het conto van de Oostvaardersplassen kwam (Van Dijk et al. 2007). In het voorjaar van 2007 kende de broedpopulatie in de Oostvaardersplassen een opmerkelijke

dip als gevolg van langdurige droogte en lekkage van dijken, waardoor foerageergebied vrijwel volledig uitdroogde. Het maximumaantal paren betrof slechts 60 (tegenover 143 in 2006), waarvan maar 27 daadwerkelijk een broedpoging zouden ondernemen (Bijlsma 2008). Ook buiten het broedseizoen is de soort de afgelopen jaren veel talrijker geworden. Medio jaren '90 verbleven in ons land maximaal 20 Grote zilverreigers (Van der Kooij & Voslamber 1997), terwijl in recente jaren tijdens wintervogeltellingen in één weekend alleen al honderden exemplaren geteld worden, zoals bijna 700 in oktober 2005 (Van Roomen et al. 2007). Hetzelfde geldt voor Fryslân waar eind jaren '80 in een heel jaar hooguit vijf 'Grutte wite reagers' werden gezien (Versluys et al. 2002), terwijl in de winter

van 2005/2006 alleen al in oktober naar schatting 115-120 Grote zilverreigers in onze provincie verbleven (Kleefstra 2006).

Het telwerk

slaapplaattellingen SOVON selecteerde drie weekenden om Grote zilverreigers op slaapplaatsen te tellen, namelijk de weekenden van 24 november, 19 januari en 22 maart. De FFF riep haar tellers op de bekende slaapplaatsen opnieuw te tellen, evenals twee seizoenen ervoor. Daarmee werden vrijwel alle slaapplaatsen geteld, hoewel enkele buiten schot bleven, waaronder de Warkumerwaard, laagveenmoeras It Easternskar en het Woudagemaal bij Lemmer. In alle gevallen gaat het om kleine slaapplaatsen met in de twee voorgaande winterseizoenen hooguit vijf overnachtende zilverreigers. In tegenstelling tot de slaapplaattellingen in het seizoen 2005/2006 werd het Lauwersmeergebied nu iedere telling onderzocht op de aanwezigheid van één of meerdere slaapplaatsen van de soort.

De slaapplaattellingen werden rond zonsopgang uitgevoerd. Tellers waren aanwezig vanaf een uur voor zonsopgang totdat diep in het duister en hielden bij hoeveel Grote zilverreigers op de slaapplaats invielen. Tot in het duister de slaapplaats in de gaten houden is van wezenlijk belang omdat Grote zilverreigers tot laat op de slaapplaats kunnen verschijnen. Op een enkele onoverzichtelijke slaapplaats werd 's ochtends geteld, zoals in De Dee-

len. Voor het krieken van de dag werd de telpost ingenomen en werd bijgehouden hoeveel exemplaren de slaapplaats verlieten rond zonsopkomst totdat de slaapplaats 'leeg' was.

watervogeltellingen In de periode september tot en met april worden halverwege de maand zo'n beetje alle waterrijke gebieden op watervogels geteld onder coördinatie van SOVON. In Fryslân gaat het om de Wadden- en IJsselmeerkust, alle Friese meren, vrijwel alle grote laagveenmoerassen en diverse kleinere gebieden, zoals natuurontwikkelingsgebieden. Deze tellingen worden overdag uitgevoerd en de Grote zilverreiger is één van de soorten die standaard geteld wordt. Tegelijkertijd wordt tevens driekwart van de provincie (al het landbouwgebied) op ganzen en zwanen geteld. Op initiatief van de FFF worden dan ook enkele extra soorten geteld, waaronder de Grote zilverreiger. Deze tellingen tezamen geven inzicht in de aantallen, de verspreiding en het seizoenspatroon van de soort gedurende acht maanden van het jaar.

Resultaten

aantallen In totaal werden in 12 gebieden slaapplaatsen geteld (tabel 1), maar in werkelijkheid gaat het om 13 slaapplaatsen, omdat in het Lauwersmeergebied op twee plekken overnacht wordt. In november werd met ruim 300 Grote zilverreigers reeds een recordaantal voor onze provincie

geteld. Meer dan de helft hiervan verbleef in de Mid-Friese laagveenmoerassen Alde Feanen en De Deelen. Tegen de verwachtingen in werden tijdens de slaapplaattellingen in januari nog meer exemplaren geteld en wel ruim 400. Opnieuw zat de grootste concentratie in de Alde Feanen, maar ook in het Lauwersmeergebied, het centrale merengebied (Sneekermeer/Witte en Zwarte Brekken) en Rottige Meente/Brandemeer vielen grote aantallen op de slaapplaats in. In maart waren de aantallen weer afgenomen en werden een kleine 300 geteld.

Tijdens de watervogeltellingen overdag werden minder Grote zilverreigers geteld, hoewel de gegevens in tabel 1 nog niet helemaal volledig zijn (Lauwersmeergebied ontbreekt o.a. nog). Ongebruikelijk zijn die kleinere aantallen niet, omdat vanwege het foerageren in slootjes en rietzomen veel Grote zilverreigers overdag simpelweg onzichtbaar zijn. De maandelijkse watervogeltellingen laten een najaarspiek (oktober) en een voorjaarspiek (februari) zien, wat overeenkomt met het seizoenspatroon van de soort in de afgelopen jaren in milde winters (Van Roomen *et al.* 2007).

type slaapplaatsen Van alle slaapplaatsen is ook bekend om wat voor type slaapplaats het gaat. Meestentijds overnachten Grote zilverreigers in overhangende bomen en struiken aan het water, maar in Fryslân overnacht de soort op verschillende plekken in ondiep water met rietzomen, zoals

in het Lauwersmeergebied, bij de Makkumer Súdwaard, aan het Sneekermear en de Witte en Zwarte Brekken en in de Wylde-merk. Op deze laatstgenoemde plek werd bij toeval een slaapplaats ontdekt tijdens de start van een broedvogelkartering van de Boswachterij Gaasterlân in maart.

Discussie

recordaantallen op slaapplaatsen Toen in de winter van 2005/2006 slaapplaatsen van Grote zilverreigers werden geteld, werd een maximumaantal van 92 stuks geteld in oktober 2005 (Kleefstra 2006). Onder andere het Lauwersmeergebied bleef toen buiten schot. Een schatting leidde destijds tot een seizoensmaximum van 115-120 Grote zilverreigers in oktober 2005. Afgelopen winter lagen de aantallen vele malen hoger (tabel 1). Het maximumaantal van ruim 400 Grote zilverreigers in januari overtrof alle verwachtingen. Ook landelijk werden records gebroken, met meer dan 1.000 Grote zilverreigers op slaapplaatsen tijdens de telling eind november (Anonymus 2007).

vergelijking met watervogeltellingen

Ook tijdens de watervogeltellingen overdag werden beduidend meer Grote zilverreigers geteld dan in de voorgaande seizoenen. In de winter van 2005/06 werden minimaal 114 exemplaren geteld in oktober (Kleefstra 2006), ruim 15% van het landelijke totaal in die maand (bijna 700, van Roomen et al. 2007). Afgelopen winterseizoen werden in Fryslân tijdens de watervogeltellingen in oktober bijna 220

Grote zilverreigers geteld. Opvallend is dat de soort een duidelijke seizoenspiek kende in februari met ruim 300 exemplaren, terwijl het twee jaar terug om 60-65 exemplaren in februari ging (Kleefstra 2006).

Duidelijk is evenwel aan de hand van de tellingen in de afgelopen winter dat slaapplaatsstellingen meer inzicht geven in de werkelijk aanwezige aantallen dan de watervogeltellingen overdag. Voor het monitoren van aantallen Grote zilverreigers zijn slaapplaatsstellingen daarmee de beste methode.

afwijkend seizoenspatroon Zowel de slaapplaatsstellingen als de watervogeltellingen laten een piek in aantallen Grote zilverreigers zien in hartje winter (januari en februari). Normaliter pieken die aantallen in het najaar (oktober, Versluys et al. 2002). Midden in de winter verkassen Grote zilverreigers meestal naar zuidelijkere regio's onder invloed van bevrozing van oppervlaktewateren, waardoor voedselbeschikbaarheid (vis) afneemt. In zachte winters is dit veel minder of geheel niet het geval. Streng was de afgelopen winter geenszins, maar er waren wel twee perioden met (volledige) ijsbedekking van open wateren en slootjes, namelijk halverwege december en februari. Ondanks die vorstperioden bleven de Grote zilverreigers in het noorden, veelal een teken van een goed aanbod van alternatief voedsel, ofwel Veldmuizen. Ook in de muizenrijke winter van 2004/2005 leek dit bij te dragen aan veel Grote zilverreigers in de Friese velden gedurende vrijwel de hele winterperiode

(Kleefstra 2005).

muizen op het menu Hoewel Grote zilverreigers met name bekend staan als vis-sende vogels kunnen ze evenals Blauwe reigers frequent foerageren op muizen in het veld (Cramp & Simmons 1977). De afgelopen winter was daar een voortreffelijk voorbeeld van. Opvallend waren bijvoorbeeld grote aantallen Grote zilverreigers in de weilanden van het 'Leechlân' tussen Grou en Warten, vermoedelijk afkomstig van de slaapplaats in de Alde Feanen. In september en oktober werden hier aantallen van bijna 80 stuks waargenomen (J. de Graaf, G. Nijboer), alle struinend door de velden. Treffend is het schrijven van G. Nijboer: "Tijdens één telling van 28 exemplaren hadden er zeven een muis te pakken! Steeds als je rondkeek met de telescoop zag je weer enkele met een muis." Ook in de winter van 2006/2007 werd in dezelfde regio vastgesteld dat (verruigde) graslanden met veel Veldmuizen veel Grote zilverreigers aantrokken. Ook de vondst van twee slaapplaatsen van Blauwe kiekendieven rond de Alde Feanen in de afgelopen winter is een indicatie van een gunstig muizenaanbod (Kleefstra & Spijckstra-Scholten 2008).

Ook elders werden tijdens de watervogeltellingen overdag Grote zilverreigers groepsgewijs struinend door graslanden gezien, zoals circa 30 exemplaren in de graslanden rond de Brandemeer in oktober (G. Hof e.a.), 60 in de weilanden van De Bird bij Grou (H. v.d. Berg e.a.) in februari en ruim 20 in de Buitengreven bij Ve-

gelinsoord (P. Boltjes) in dezelfde maand. In Noord-Holland nam Prop (2008) in de Eempolder waar dat Grote zilverreigers met name tussen Kolganzen gericht op Veldmuizen joegen. Hoewel een goed muizenaanbod natuurlijk niet de enige reden is van veel Grote zilverreigers zal het zeker bijgedragen hebben aan de recordaantallen en het langdurige verblijf gedurende de winter ondanks vorstperiodes.

afstanden tot foerageergebied Op verschillende plekken waar tijdens watervogeltellingen geregeld concentraties Grote zilverreigers worden gezien, werd door waarnemers gepost om te zien of er mogelijk ook een slaapplek aanwezig was. Dat sloot in alle gevallen niet alleen uit dat er geen slaapplek was, het leverde ook fraaie informatie op over de afstand tussen slaapplek en foerageergebied. In het gebied van de Oudegaasterbrekken werd eind november gepost en waargenomen dat elf foeragerende Grote zilverreigers in de schemering niet nabij de Oudegaasterbrekken bleven om te overnachten, maar in de richting van Hommerts verdwenen. Vermoedelijk vertrokken ze naar de slaapplek nabij de Witte en Zwarte Brekken (J. v.d. Meulen & J. Weel), bijna 9 km verderop. In dezelfde periode vertrokken in de regio van de Terkaplester Poelen in de schemering 18 Grote zilverreigers; niet naar de moerasbosjes rond de Terkaplester Poelen, maar over de A32 richting De Deelen (eigen waarneming), een afstand van 5,5 km. Zo werd ook waargenomen dat Grote zilverreigers in Van Oordt's Mersken in de avond naar De Deelen vlogen om daar te overnachten (afstand van 7,5 km), terwijl foeragerende Grote zilverreigers in de Bokkumermar ten noorden van Akkrum naar de Alde Feanen togen (ook circa 7,5 km, eigen waarnemingen). Opmerkelijk zijn de Grote zilverreigers die in september op Schiermonnikoog gezien werden (K. van Dijk). Deze zijn vrijwel zeker afkomstig van de slaappleken in het Lauwersmeergebied, ongeveer 14 km verderop.

zoute zilverreigers Grote zilverreigers op een Waddeneiland als Schiermonnikoog zijn bijzonder. Dat de soort nu ook hier opduikt past in het beeld van toenemende aantallen en een uitbreiding van het overwinteringsgebied. De soort staat bekend als 'zoete soort', maar tellers van de Friese en Groninger wadvogelwerkgroepen weten dat de soort zich ook regelmatig op

buitendijkse gronden langs de Friese en Groninger kust laat zien. Dat is met name in de najaarsmaanden het geval (september-november) en vooral op de Groninger kwelders, waar de aantallen kunnen oplopen tot rond de 30 (september en november 2007, Wadvogelwerkgroep Avifauna Groningen). Op de Friese kwelders gaat het in dezelfde periode om 1-3 exemplaren (Wadvogelwerkgroep FFF).

Slotsom

Ontwikkelingen in de 'vogelwereld' gaan snel heden ten dage en de Grote zilverreiger is daar een treffend voorbeeld van. Was de soort nog niet zo lang geleden een bijzondere verschijning, inmiddels kunnen in één maand meer dan 400 zilverreigers in Fryslân gezien worden, waarbij de slaapplek in de Alde Feanen ruim 150 stuks telde. Vrijwilligers hadden er moeite met het tellen omdat de vogels 'bij bosjes uit de lucht kwamen vallen' (85 binnen 10 minuten, Tj. de Jong). Niet alleen de najaarsmaanden zijn meer belangrijk, maar ook midden in de winter kan de soort talrijk zijn wanneer voedselomstandigheden gunstig zijn. En met pendelvluchten van 5-14 km tussen foerageergebied en slaapplek zijn het anno 2008 niet alleen meer ganzen en meeuwen die in de Friese winteravond naar de slaapplek trekken, pendelende groepjes Grote zilverreigers horen daar tegenwoordig ook bij.

Dankwoord

Voor de watervogeltellingen overdag gaat dank uit naar het legioen tellers dat onder coördinatie van SOVON iedere maand weer en wind trotseert om praktisch de gehele provincie op watervogels, ganzen en zwanen te tellen. Om de slaappleken in kaart te brengen waren de volgende personen bereid te 'blauwbekken' nabij Friese wateren: Lydia Barkema, Henk van der Berg, Peter de Boer, Eelco Brandenburg, Jauko Dijkstra, Wiebe Elsinga, Gerrit Hof, Johan de Jong, Tjibbe de Jong, Jan Kramer, Jouke van der Meulen, Nico Minnema, Jelle Postma, Henk Ruiters, John Weel en Sieger Witvoet.

Literatuur

ANONYMUS 2007. De 1.000 gepasseerd! SOVON-Nieuws 20 (4): 16.

BIJLSMA R.G. 2008. Broedvogels van de buitenkaadse Oostvaardersplassen in 1997, 2002 en 2007. A&W-rapport 1051. Altenburg & Wy-

menga, Veenwouden.

CARPEGNA F., G. ALESSANDRIA & M.D. DELLA TOFFOLA 2000. Status dell'airone bianco maggiore, *Casmerodius albus*, in Italia nord-occidentale. *Rivista Italiana di Ornitologia* 69: 205-207.

CRAMP S. & K.E.L. SIMMONS (EDS.) 1977. *The birds of the Western Palearctic*, 1. Oxford University Press, Oxford.

DIJK A.J. VAN, A. BOELE, L. VAN DEN BREMER, F. HUSTINGS, W. VAN MANEN, A. VAN KLEUNEN, K. KOFFIJBERG, W. TEUNISSEN, C. VAN TURNHOUT, B. VOSLAMBER, F. WILLEMS, D. ZOETEBIER & C.L. PLATE. BROEDVOGELS IN NEDERLAND IN 2005. SOVON-monitoringrapport 2007/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

HAFNER H. 2000. Herons in the Mediterranean. Pp. 33-54. *In*: Kushlan J.A. & Hafner H. 2000. Heron conservation. Academic Press, San Diego.

KLEEFSTRA R. 2005. Veldmuis *Microtus arvalis* doet aantal Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in Sneekermeergebied pieken in winter van 2004/05. *De Takkeling* 13 (3): 187-191.

KLEEFSTRA R. 2006. Grote zilverreigers op slaappleken in Fryslân. *Twirre* 17 (3): 94-97.

KLEEFSTRA R. & W. SPIJKSTRA-SCHOLTEN 2008. Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* en Velduilen *Asio flammeus* profiteren van tijdelijke Mid-Friese braaklegging. *De Takkeling* 16 (1): 76-84.

KOOIJ H. VAN DER & B. VOSLAMBER 1997. Aantalontwikkeling van de Grote Zilverreiger *Egretta alba* in Nederland sinds 1970 in een Europees perspectief. *Limosa* 70 (3): 119-125.

KUSHLAN J.A. & H. HAFNER 2000. Heron conservation. Academic Press, San Diego.

KUSHLAN J.A. & J.A. HANCOCK 2005. *The Herons*. Bird Families of the World. Oxford University Press, Oxford.

MARION L. 2000. Aquaculture. Pp. 269-292. *In*: Kushlan J.A. & Hafner H. 2000. Heron conservation. Academic Press, San Diego.

PROP D. 2008. Grote Zilverreigers jagen tussen Kolganzen op Veldmuizen. *Limosa* 81 (1): in druk.

ROOMEN M. VAN, E. VAN WINDEN, K. KOFFIJBERG, L. VAN DEN BREMER, B. ENS, R. KLEEFSTRA, J. SCHOPPERS, J-W. VERGEER, SOVON GANZEN- EN ZWANENWERK GROEP & L. SOLDAAT 2007. Watervogels in Nederland in 2005/2006. SOVON-monitoringrapport 2007/03. Waterdienst-rapport BM07.09. SOVON Vogelonderzoek

Nederland, Beek-Ubbergen.

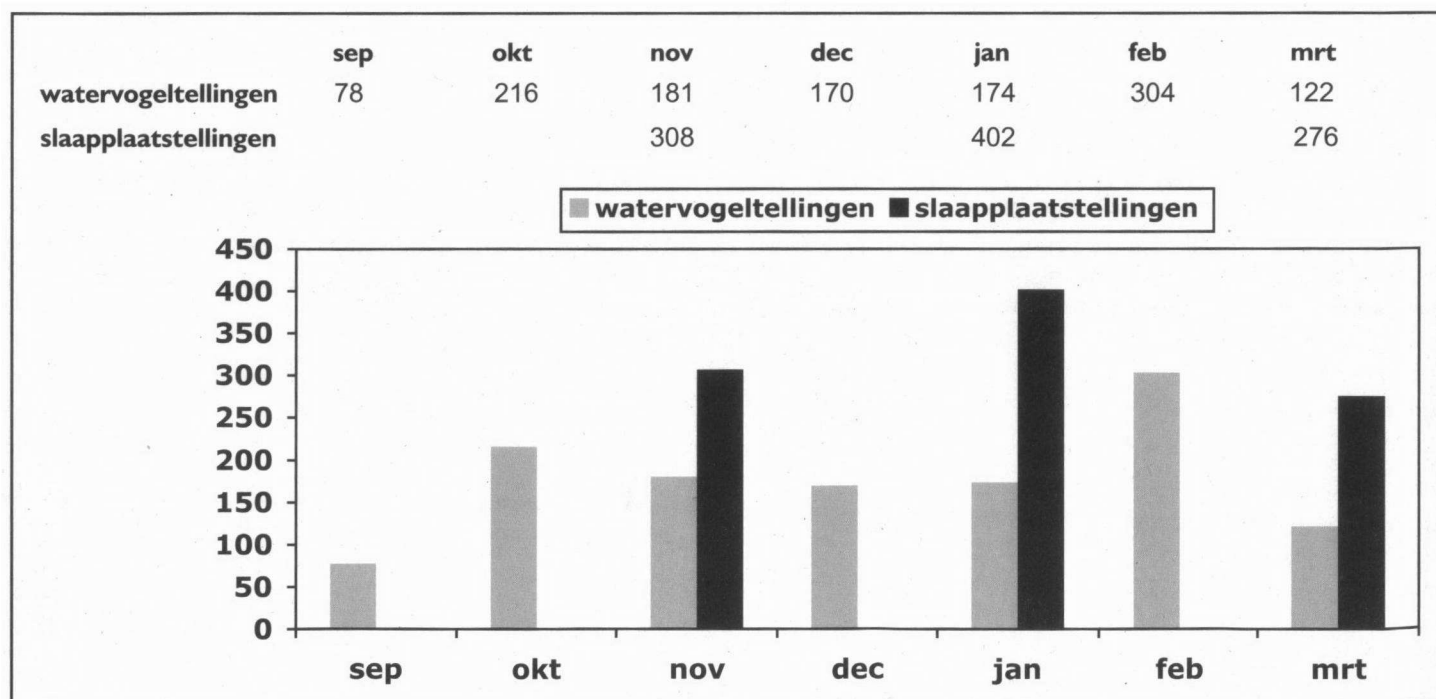
VERSLUYS M., D. SCHUT & J-N. IJNSEN 2002. Schaarse vogels in Fryslân. SOVON Vogelonderzoek Nederland, district 2 (Fryslân), Akkrum & Fryske Feriening foar Fjildbiology, Heerenveen.

Romke Kleefstra

FFF-Slaapplaatsentelgroep Fryslân
Sinnebuorren 34
8491 EH Akkrum
tel.: 06-10646640
e-mail: craneland@planet.nl

Tabel 1. Aantallen Grote zilverreigers op slaapplaatsen in Fryslân in de winter van 2007/2008 tijdens tellingen in november, januari en maart; per slaapplaats is ook het type vermeld.

	nov	jan	mrt	type
Lauwersmeergebied	31	51	21	ondiep water met riet
Makkumer Súdwaard	16	0	1	ondiep water met riet
De Leijen	7-11	7	4	bomen en struiken
Ottema-Wiersmareservaat	9	10	0	bomen en struiken
Alde Feanen	116	151	114	bomen en struiken
De Deelen	62	28	38	bomen en struiken
Sneekermeer	11	44	2	ondiep water met riet
Witte en Zwarte Brekken	16	21	19	ondiep water met riet
Hisse- en Piekemeer	15	3	0	bomen en struiken
Wyldemerk	-	-	3	ondiep water met riet
Brandemeer	25	63	59	bomen en struiken
Rottige Meente	7	24	15	bomen en struiken
totaal slaapplaatsen	308	402	276	

Figuur 1. Verloop in het voorlopige aantal Grote zilverreigers in Fryslân tijdens watervogeltellingen overdag in het winterseizoen 2007/2008. Ter vergelijking zijn de aantallen op de slaapplaatsen in november, januari en maart ook weergegeven.